

Addressing the Legitimacy Crisis of Investment Arbitration Through its Harmonization with World Trade Organization Law

Seyed Jamal Seifi *

Associate Professor, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

Mehdi Veis Karami

Ph.D Student, International Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

Abstract

International investment law is facing a legitimacy crisis, in which to tackle, substantial efforts are being made in structural and procedural areas. The first step to overcoming this crisis is identifying the roots of it. The lack of a dynamic balance between public and private interests is one of the main factors creating this legitimacy crisis in this legal system.¹ This paper focuses on the changes in the investment arbitration jurisprudence to create this balance. The findings of this paper can explain one of the convergence points of international trade and investment law. Such a claim is based on the evolution of international trade law in facing a similar legitimacy issue and the structural-procedural approach of this legal system in balancing public and private interests as an ultimate solution to the crisis.² From this perspective, one of the major factors in creating a legitimacy crisis in both legal systems is the dominance of the paradigm for preference of private interests; and one of the convergence points of international trade and investment law has been to replace it by accepting the paradigm of creating a

* Corresponding Author: sj-seifi@sbu.ac.ir

How to Cite: Seifi, S. J., Karami, M. (2023), "Addressing the Legitimacy Crisis of Investment Arbitration Through its Harmonization with World Trade Organization Law", *The Quarterly Journal of Public Law Research*, 24(78), 181-219. doi: 10.22054/QJPL.2023.64592.2699

1. David Gaukrodger, "The Balance between Investor Protection and the Right to Regulate in Investment Treaties: A Scooping Paper", *OECD Working Paper on International Investment* 2017/02, at 4.

2. Nicholas DiMascio & Joost Pauwelyn, "Non-Discrimination in Trade and Investment Treaties: Worlds apart or Two Sides of the Same Coin?", *AJIL*, Vol. 102, No.1, (2008), at 89.

dynamic balance between competing goals.¹ This paper examines this convergence in arbitral jurisprudence.

Introduction

In recent years, the legitimacy crisis of the regime of international investment law and, as a result, the investor-state dispute settlement system has been one of the most important and controversial topics in the academic environment and the practice of states. Consequently, serious efforts in various fields to tackle this crisis have begun. According to this paper, choosing an arbitration mechanism modeled on international commercial arbitration to resolve disputes between host states and foreign investors can be evaluated as a wrong and hasty action that, regardless of its factors and contexts, has changed the nature and function of this system over time.² It should be noted that the main factor in such consequences is how this dispute resolution system is used which, contrary to the accepted model, always puts the host states in a "respondent" position in possible future disputes and, as a result, disrupts the balance expected in any international dispute settlement system. On this basis, the confrontation of the host state's sovereign competence in ensuring public interests with the foreign investors' ability to challenge this competence is brought into the spotlight: currently, within the regime of international investment law, host states have only responsibilities and obligations in contrast to extensive and exclusive rights and privileges recognized for foreign investors, and this can be considered as the most important factor disturbing the said balance. The main issue in this field is to analyze the role of the investment arbitral tribunals in creating such a balance. In this regard, the authors, by focusing on the nature of investment treaties, and the relations between the parties in investment disputes and with emphasis on the general legal regime governing international investment, consider creating a dynamic balance between public and private interests to be the key to solving the crisis. They emphasize that; As long as the rights and obligations of the parties to the dispute are based on imbalanced grounds, the change in nature of the disputes and the function of the system -as the main roots of this legitimacy crisis - will remain. In this remark, it is very important to focus on the two-

1. Jurgen Kurtz and Sungjoon Cho, "Convergence and Divergence in International Economic Law and Politics", *EJIL*, Vol. 20, No. 1, (2018), at 187.

2. Benedict Kingsbury & Stephan W. Schill, "Public Law Concepts to Balance Investor's Rights with State Regulatory Actions in the Public Interest - The Concept of Proportionality", In Schill Stephan W., *International Investment Law and Comparative Public Law* (UK: Oxford University Press, 2010) at 76.

sided nature (public-private) of the relationships established in the framework of investment treaties. The relationship between the host state and the foreign investor is created within the framework of investment treaties and in light of fundamental differences from purely private relationships in international commercial arbitration.¹ Note that any dispute arising from this relationship is affected by its inherently public nature governed by public international law.² Thus, a purely private attitude towards these relations does not seem viable. As Ian Brownlie has stated in the case of *SME v. the Czech Republic*, it can lead to ignoring some of the basic elements of the relevant investment treaty.³ In other words, the right and duty of the host state in protecting and promoting public interests is a fundamental part of this relationship, and any indulgence of it leads to a serious disruption of the mentioned balance through which the system's legitimacy will be the first victim.

It is clear that the main task of any dispute resolution system is to create such a balance, and on this basis, and compared to the WTO dispute resolution system, the role of the investment tribunals in this process is discussed. This jurisprudential convergence is in line with the goal of strengthening the legitimacy of the international investment law system as a whole.

Based on the above, the first part of this paper focuses on the process of establishing the ISDS in international investment law and its characteristics, the factors of the crisis of legitimacy are analyzed with an analytical approach, while also explaining the nature of investment treaties and explaining the general legal regime governing international investment. Furthermore, the lack of a dynamic balance between public and private interests is emphasized as the main cause of the crisis. In the second part, while comparing the two legal systems of international trade and investment with a similar crisis of legitimacy, we will examine the interaction of investment arbitration with the WTO's jurisprudence in facing this crisis through a case study of several investment arbitral awards.

Keywords: Investor-State Dispute Settlement, International Investment Law, World Trade Organization, Crisis of Legitimacy.

1. Crina Baltag, "Reforming The ISDS System: In Search of a Balanced Approach?", *Contemporary Asia Arbitration Journal*, Vol. 22, No. 2, (2019), at 285.

2. *Ibid.*

3. Andreas Kulick, "Sneaking Through Backdoor – Reflections on Public Interest in International Investment Arbitration", *Arbitration International*, Vol. 29, No. 3, (2013), at 438.

مواجهه با بحران مشروعیت داوری سرمایه‌گذاری در پرتو همگرایی با حقوق سازمان تجارت جهانی

سید جمال سیفی * دانشیار دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

مهدی ویس کرمی دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

چکیده

حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی با بحران مشروعیت مواجه است. بر این اساس تحركات جدی در عرصه‌های ساختاری و رویه‌ای در جهت مواجهه و غلبه بر این بحران مطرح است. نخستین گام در فرایند غلبه بر این بحران، شناسایی عوامل آن است. فقدان تعادل پویا میان منافع عمومی و خصوصی یکی از عوامل اصلی ایجاد بحران مشروعیت در این نظام حقوقی است. این نوشتار با تمرکز بر تحركات رویه داوری سرمایه‌گذاری در ایجاد تعادل مزبور، تبیین یکی از مواضع همگرایی حقوق تجارت و سرمایه‌گذاری بین‌المللی را در دستور کار قرار می‌دهد. اساس چنین ادعایی بر تحولات حقوق تجارت بین‌الملل در مواجهه با بحران مشروعیت مشابه و رویکرد ساختاری - رویه‌ای این نظام حقوقی در ایجاد تعادل میان منافع عمومی و خصوصی بعنوان راهکاری اساسی در غلبه بر بحران مبتنی است. از این منظر غلبه پارادیم ترجیح منافع خصوصی در هر دو نظام حقوقی یکی از عوامل اصلی در ایجاد بحران مشروعیت بوده و جایگزینی آن از طریق پذیرش پارادایم ایجاد تعادل پویا میان اهداف رقیب، یکی از مواضع همگرایی حقوق تجارت و سرمایه‌گذاری بین‌المللی است. در این نوشتار این تعامل همگرا در رویه داوری بررسی می‌شود.

واژگان کلیدی: بحران مشروعیت، رویه داوری، همگرایی.

مقدمه

رژیم حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی با بحران مشروعیت مواجه است. نمود آشکار این بحران را می‌توان در چارچوب سیستم داوری سرمایه‌گذار - دولت^۱ به نظاره نشست. تحدید و تضعیف «حق دولت بر قاعده‌گذاری»^۲ در پرتو پدیده هراس‌انگیز «انجماد نظارتی»^۳، بعنوان جنجالی‌ترین اثر این سیستم بر حاکمیت دولت‌های میزبان، ایفاگر نقشی اساسی در این بحران است. از این منظر حق دولت بر قاعده‌گذاری در عرصه‌های مهم و اساسی تحت تاثیر آرای صادره در چارچوب داوری سرمایه‌گذاری است. ریشه‌های اصلی این مساله را باید در تغییرات ایجاد شده در «ماهیت» اختلافات و «کارکرد» سیستم حل و فصل اختلاف سرمایه‌گذار - دولت در طول زمان جست. ایرادات و نواقص شکلی و ماهوی در طرح اولیه این سیستم، عامل اساسی در ایجاد چنین تغییراتی است. در حقیقت استفاده منحصر بفرد از سازکار داوری در قلمرو حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری - بعنوان بخشی از عرصه فراخ حقوق بین‌الملل عمومی، مهمترین خطای راهبردی در این وادی پرهیاهو و پیچیده است که در قامت سنگ بنایی ناراست به کج برافراشته شدن دیواری سترگ انجامیده است.

در پرتو این بحران، امروزه این اعتقاد در میان برخی از صاحب‌نظران وجود دارد که سازکار داوری سرمایه‌گذاری به مثابه یک سلاح مخرب و در عین حال قانونی در اختیار سرمایه‌گذاران خارجی قرار دارد که می‌تواند در موارد مختلف علیه حاکمیت دولت‌های میزبان و صلاحیت‌های ناشی از آن در حمایت از منافع عمومی و ارزش‌های جوامع بکار گرفته شود.^۴ نخستین گام در فرایند غلبه بر بحران مشروعیت، شناسایی عوامل آن است. فقدان تعادل پویا و موزون میان منافع عمومی دولت‌های میزبان و حقوق سرمایه‌گذاران

1. Investor – State Dispute Settlement (ISDS).

2. The Right to Regulate.

3. Regulatory Chill.

4. David Gaukrodger, “The Balance between Investor Protection and the Right to Regulate in Investment Treaties: A Scooping Paper”, OECD working Paper on International Investment 2017/02, at 6. available at: <http://doi.org/10.1787/82786801-en>.

خارجی را می‌توان بعنوان یکی از عوامل اصلی در ایجاد بحران مشروعیت حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی در نظر گرفت.^۱ در چارچوب رژیم کنونی حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی، دولت‌های میزبان در برابر حقوق و امتیازات گسترده و انحصاری شناسایی شده برای سرمایه‌گذاران، صرفاً دارای مسئولیت و تعهد بوده و این امر را می‌توان بعنوان مهمترین عامل برهم زننده تعادل و توازن یاد شده و تغییر تدریجی ماهیت اختلافات و کارکرد سیستم حل و فصل اختلاف برشمرد.^۲ به دیگر سخن، اعطای حقوق گسترده و انحصاری به سرمایه‌گذاران خارجی و عدم پیش‌بینی تعهدات متناظر با این حقوق را باید بعنوان چالش اصلی سیستم و فاکتوری مهم در ایجاد بحران مشروعیت قلمداد نمود.^۳ مساله اصلی در این مجال واکاوی نقش دیوان‌های داوری سرمایه‌گذاری در ایجاد چنین تعادلی است.

این نوشتار با تمرکز بر تحركات پویای رویه داوری سرمایه‌گذاری در ایجاد این تعادل، چنین تحركاتی را از دریچه اشتغالات عمومی داوری سرمایه‌گذاری نگریسته و بر آشکارسازی یکی از مواضع همگرایی حقوق تجارت و سرمایه‌گذاری بین‌المللی همت گماشته و پژوهش‌هایی از این همگرایی را در عرصه داوری سرمایه‌گذاری می‌نمایاند.^۴ اساس چنین ادعایی بر تحولات حقوق تجارت بین‌الملل در مواجهه با بحران مشروعیت مشابه و رویکرد ساختاری - رویه‌ای این نظام حقوقی در ایجاد تعادل میان منافع عمومی و منافع خصوصی مبتنی است.^۵ بر این پایه، غلبه پارادایم ترجیح منافع خصوصی در هر دو نظام حقوق تجارت و سرمایه‌گذاری بین‌المللی یکی از عوامل اصلی در ایجاد بحران

1. Ibid. at 4.

2. Jean Ho, "The Creation of Elusive Investor Responsibility", 113 AJIL UNBOUND 10, 11(2018).

3. Crina Baltag, "Reforming the ISDS System: In Search of a Balanced Approach?", Contemporary Asia Arbitration Journal, Vol. 22, No. 2, (2019), at 285.

۴. برای مطالعه بیشتر در این خصوص منبع ذیل پیشنهاد می‌شود:

Malcom Langford & Daniel Behn, "Managing Backlash: The Evolving Investment Arbitrators?", 29(2) EJIL, (2018).

5. Nicholas DiMascio & Joost Pauwelyn, "Non Discrimination in Trade and Investment Treaties: Worlds Apart or Two Sides of the Same Coin?", AJIL, Vol. 102, No.1, (2008), at 89.

مشروعیت بوده و کنار گذاشتن این پارادایم از طریق پذیرش الگوی ایجاد تعادل پایدار میان اهداف رقیب به منزله راهکاری در جهت غلبه بر بحران مشروعیت متصور است.^۱ فرایند همگرایی حقوق تجارت و سرمایه‌گذاری بین‌المللی در حال حاضر در بخش‌های مختلف حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی مطرح است و این نوشتار صرفاً بر رویه داوری سرمایه‌گذاری متمرکز می‌شود. در قسمت نخست با تمرکز بر فرایند استقرار سازکار داوری سرمایه‌گذار - دولت در حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری و ویژگی‌های آن، عوامل ایجاد بحران مشروعیت مورد واکاوی قرار گرفته و با رویکردی تحلیلی بر فقدان تعادل پویا و موزون میان منافع عمومی و خصوصی بعنوان عامل اصلی ایجاد بحران تاکید می‌شود. در ادامه و طی قسمت دوم، ضمن بررسی تطبیقی مواجهه دو نظام حقوقی تجارت و سرمایه‌گذاری بین‌المللی با بحران مشروعیت مشابه، تعامل همگرایی داوری سرمایه‌گذاری با رویه قضایی سازمان تجارت جهانی در مواجهه با این بحران مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. داوری سرمایه‌گذاری

۱-۱. استقرار سیستم حل و فصل اختلاف سرمایه‌گذار - دولت در حقوق

بین‌الملل سرمایه‌گذاری

انعقاد معاهدات دوجانبه سرمایه‌گذاری در روابط میان کشورها یکی از نتایج مهم جدایی ساختاری حقوق تجارت و حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی بعنوان دو بخش اساسی حقوق بین‌الملل اقتصادی است.^۲ در این فضا و تحت تاثیر عدم کامیابی فرایند نهادینه شدن حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری، عرصه مزبور شاهد درانداختنِ طرحی نو در جهت به سامان شدن روابط میان کشورهای متبوع سرمایه‌گذاران و دولت‌های میزبان سرمایه‌گذاری است.^۳ بر

1. Jurgen Kurtz & Sungioon Cho, "Convergence and Divergence in International Economic Law and Politics", EJIL, Vol. 20, No. 1, (2018), at 187.

2. Ibid. at 182-185.

۳. حقوق تجارت و حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی را می‌توان به منزله دو قطب مهم حقوق بین‌الملل اقتصادی بعنوان بخشی اساسی در قلمرو کلان حقوق بین‌الملل عمومی به نظاره نشست. امری که خود می‌تواند مبنایی اساسی برای

این پایه، معاهدات دوجانبه سرمایه‌گذاری ارائه‌گر تعهداتی می‌شود که به موجب آن دولت‌های عضو، تضمین‌ها و حمایت‌هایی را برای سرمایه‌گذاران خصوصی دولت مقابل در قلمرو خود فراهم نموده و متعهد می‌شوند که مطابق با استانداردهای تعریف شده، با آنها رفتار نمایند و در صورت نقض یا تضییع هر کدام از این حقوق، اتباع دولت مقابل از حق مراجعه مستقیم و انحصاری به داوری سرمایه‌گذاری و طرح دعوی علیه دولت میزبان برخوردار شوند. بدین روی، سیستم حل و فصل اختلاف سرمایه‌گذار - دولت از دهه ۷۰ و در چارچوب معاهدات دوجانبه سرمایه‌گذاری با هدف تعدیل فضای ناخوشایند ایجاد شده علیه سرمایه‌گذاران خارجی در کشورهای سرمایه‌پذیر نمود می‌یابد.^۱

اعطای حق انحصاری طرح دعوی علیه دولت‌های میزبان به سرمایه‌گذاران خارجی و نشان دادن همیشگی این دولت‌ها بر مسند «خواننده»ی دعوی، ویژگی اصلی این طرح است. در حقیقت پیش‌بینی حقوق و امتیازات گسترده برای سرمایه‌گذاران خارجی در برابر عدم ارائه تعهدات متناظر با این حقوق را می‌توان برداشتن مهمترین گام اشتباه در مسیر برقراری تعادل و توازن پویا در روابط طرفین اختلافات آتی و عامل اصلی بحران مشروعیت داوری سرمایه‌گذاری دانست.^۲

پیگیری فرایند همگرایی آنها در سالیان اخیر باشد، به هر روی ورود تفصیلی به این بحث از چارچوب این نوشتار خارج است. برای مطالعه بیشتر نک:

Jurgen Kurtz, *The WTO and International Investment Law; Converging Systems* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016) at 31-78.

۱. در دوران پس از جنگ جهانی دوم و در پی جدایی سیستمیک حقوق تجارت و سرمایه‌گذاری بین‌المللی، روابط سرمایه‌گذاری میان کشورها از طریق توسل به چارچوب‌های معاهداتی عمدتاً دوجانبه سامان می‌یابد. شکل‌گیری این معاهدات در پرتو شرایط خاص دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ و در سیاق تحولات ناشی از فرایند استعمارزدایی صورت گرفت و معاهدات دوجانبه سرمایه‌گذاری بعنوان پاسخ مستقیم کشورهای مبدا سرمایه‌گذاری به سطح گسترده سلب مالکیت و ملی‌سازی‌ها در جهان در حال توسعه، زمینه سوگیری یکجانبه این معاهدات به جانب حقوق و منافع سرمایه‌گذاران خارجی را فراهم می‌نماید. نک: Nicholas DiMascio & Joost Pauwelyn, op. cit., at 51-53.

2. Benedict Kingsbury & Stephan W. Schill, "Public Law Concepts to Balance Investor's Rights with State Regulatory Actions in the Public Interest - The Concept

۱-۲. تغییر در کارکرد سیستم و ماهیت اختلافات؛ مهم‌ترین مبنای انتقادی

همانطور که مطرح شد سیستم حل و فصل اختلاف سرمایه‌گذار - دولت در سیاق زمانی خاص و بعنوان راهکاری در جهت ایجاد تعادل میان منافع طرفین معاهدات سرمایه‌گذاری و ترغیب سرمایه‌گذاران خارجی، پای در عرصه حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری می‌نهد. بدین‌سان کارکرد اولیه این سیستم، اعطای مبنای ترجیحی به سرمایه‌گذاران خارجی در برابر فضای نه‌چندان مستحکم نظام حقوق داخلی کشورهای میزبان و درعین حال محدود نمودن قدرت تبعیض دولت میزبان - که می‌توانست بطور بالقوه سرمایه‌گذاری خارجی را تهدید نماید - بود.^۱ در پی گسترش فزاینده تعداد معاهدات دوجانبه سرمایه‌گذاری در طول زمان بویژه از دهه ۱۹۹۰ بتدریج مباحث و مسائل مختلفی پیرامون میزان کارآمدی و اثرگذاری مثبت این سیستم در رویارویی با تحولات ایجاد شده، در کانون توجه و تامل قرار گرفت.^۲ این امر بویژه در پی دو سویه شدن جریان سرمایه‌گذاری خارجی و فعالیت فزاینده اقتصادهای در حال توسعه شایان توجه است گو اینکه در این مقطع زمانی برخلاف مراحل اولیه حیات سیستم، عرصه حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذاری شاهد طرح دعاوی بسیار از سوی سرمایه‌گذاران خارجی علیه اقدامات و تدابیر عمومی کشورهای توسعه یافته است.^۳

of Proportionality”, In Schill Stephan W., *International Investment Law and Comparative Public Law* (UK: Oxford University Press, 2010) at 76.

1. Maria A. Gwynn, “Balancing the State's Right to Regulate with Foreign Investment Protection: A Perspective Considering Investment Disputes in the South American Region”, *Gronigen Journal of International Law*, Vol. 6, No. 1, (2018), at 1.

۲. فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی (و بطور کلی سقوط بلوک شرق) و احیای فزاینده اقتصادهای بازار آزاد و تمایل کشورهای مختلف به جذب حداکثری سرمایه‌گذاری خارجی، در روند افزایشی تعداد موافقتنامه‌های دوجانبه سرمایه‌گذاری موثر واقع شد. نک:

David Collins, *An Introduction to International Investment Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016).

3. Seyed Jamal Seifi, “Legitimacy of Investor – State Arbitration: Addressing Development Bias Among International Arbitrators”, In: *Identity and Diversity on*

بر این پایه، حق انحصاری سرمایه‌گذاران خارجی در به چالش کشاندن تدابیر و اقدامات دولت‌ها نزد مراجع داوری خصوصی در سیر زمان و در پرتو تحولات سرمایه‌گذاری بین‌المللی مبدل به سلاحی قانونی و قدرتمند در جهت تضعیف و مهار حاکمیت دولت‌ها در عرصه حمایت از منافع عمومی می‌شود. به دیگر سخن مواجهه صلاحیت حاکمیتی دولت میزبان در تضمین منافع عمومی با توانایی به چالش کشاندن این صلاحیت از سوی سرمایه‌گذار خارجی بعنوان یکی از مهمترین مبانی انتقادی نسبت به سیستم داوری سرمایه‌گذار - دولت مطرح می‌شود.^۱ در این فضا تاخیر و یا صرفنظر کردن از تصویب و پیگیری سیاست‌ها و تدابیر مربوط به منافع عمومی در رویه دولت‌ها مشهود است و تاثیر منفی آن بر حاکمیت و استقلال عمل دولت قابل تامل می‌نماید.^۲ طرح مفهوم «انجماد نظارتی» در ادبیات حقوق سرمایه‌گذاری به این موضوع اشاره دارد گو اینکه امروزه شروع فرایند دادرسی به مثابه یک اهرم ارعاب در اختیار سرمایه‌گذاران خارجی در جهت رسیدن به اهداف مورد نظر است و مشاوران حقوقی بصورت مداوم، سرمایه‌گذاران خارجی را به استفاده هر چه بیشتر از این سلاح تخریب قانونی با هدف هراساندن دولت‌ها در پیگیری سیاست‌های عمومی مد نظر تشویق می‌کنند.^۳ بدین سان می‌توان از فرایند تغییر کارکرد سیستم حمایت از سرمایه‌گذاری در سیاق زمان پرده برداشت:

سیستمی که بعنوان ابزاری در حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در برابر اعمال و تدابیر دارای پتانسیل تبعیض دولت‌های میزبان و رفع کاستی‌های مفروض در نظام‌های حقوق داخلی طراحی شد، در ادامه بعنوان مانعی جدی در برابر تغییرات دموکراتیک قانونی دولت‌های میزبان بویژه در عرصه منافع عمومی استقرار می‌یابد.^۴

the International Bench: Who is the Judge?, Edited by: Freya Baetens (UK: Oxford University Press, 2020) at 174.

1. David Gaukrodger, op. cit., at 4.

2. Atif M. Alenezi, "Preventing the Regulatory Chill of International Investment Law and Arbitration", *International Law Research*, Vol. 9, No.1, (2020), at 88-90.

3. Ibid.

4. Maria A. Gwynn, op. cit., at 1.

۳-۱. عوامل بحران مشروعیت داوری سرمایه‌گذاری

ایرادات مطرح شده در مورد سازکار داوری سرمایه‌گذاری بعنوان مدلی از داوری تجاری بین‌المللی؛^۱ بکارگیری آن در عرصه‌ای نامانوس و نامتناسب^۲ و نحوه استفاده از آن در این عرصه را می‌توان بعنوان بنیان‌های سه‌گانه بحران مشروعیت در نظر گرفت. بعبارت دیگر ریشه‌های بحران مشروعیت داوری سرمایه‌گذاری را باید در بکارگیری ناقص سیستمی نامناسب در فضایی نامانوس جست.

وجه نخست، در برگیرنده ایرادات و مسائل شکلی مطرح در خصوص آیین داوری بطور کلی است. عدم شفافیت، تعارض منافع و تردید در استقلال دیوان‌های داوری سرمایه‌گذاری، آرای متعارض و ناهماهنگ، ارائه تفاسیر متفاوت و عدم انسجام قابل تامل در رویه قضایی، طرح دعاوی متعدد راجع به یک واقعه و فقدان سیستم تجدید نظر از جمله مسائل (عوامل شکلی) مطرح در این خصوص است.^۳ وجه دوم به عرصه حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری بعنوان عرصه‌ای نامتناسب و نامانوس برای بکارگیری سیستم داوری سرمایه‌گذاری اشاره دارد. در این راستا توسل شتابزده دولت‌ها به سازکاری متعلق به عرصه خصوصی برای حل و فصل اختلافات ناشی از روابط دارای بن‌مایه‌های عمیق عمومی، محل تامل جدی است.^۴ نحوه ناقص و منحصر به فرد استفاده از این سازکار در این فضای نامانوس، سازنده بنیان سوم بحران مشروعیت است. از این منظر نشان‌دهنده همیشگی سرمایه‌گذاران خارجی بر مسند خواهان در دعاوی آتی و پیش‌بینی حقوق و امتیازات گسترده و انحصاری برای آنها به موازات عدم ارائه تعهدات متناظر با این حقوق، عامل اصلی برهم زدن تعادل و توازن پویا و منطقی میان منافع عمومی و خصوصی و تضعیف

1. Mojtaba, Asgharian, & Mohsen, Mohebi, "Legitimacy Crisis in Investment Arbitration", Iranian Yearbook of Arbitration, Vol. 2, (2018), pp. 19- 33. [In Persian]

2. Colin M. Brown, "A Multilateral Mechanism of the Settlement of Investment Dispute. Some Preliminary Sketches", ICSID Review, 32(3), (2017), at 675-681.

3. Mojtaba, Asgharian & Mohsen, Mohebi, op. cit., p. 19.

4. Gus Van Harten & Martin Loughlin, "Investment Treaty Arbitration as a Species of Global Administrative Law", 17 EUR. J. INT'L L. 121, (2006), at 126

اصل حاکمیت قانون است.

مساله اساسی در این مجال، واکاوی ریشه اصلی بحران مشروعیت است. پرسش آن است که در فرایند ایجاد این بحران کدام دسته از عوامل یاد شده ایفاگر نقش اساسی است. نوع نگرش به روابط طرفین، ماهیت اختلافات مطرح و تمرکز بر سیاق کلی رژیم حقوقی حاکم بر سرمایه گذاری بین المللی نقطه آغازین پاسخ به این پرسش است. در این قسمت تبیین ماهیت رژیم حقوق سرمایه گذاری بین المللی بسیار مهم می نماید.^۱

معاهدات سرمایه گذاری بعنوان چارچوب هایی پویا و متشکل از بازیگران دائمی در عرصه حقوق بین الملل عمومی و در فضای خاص حاکم بر این عرصه خلق شده و بر این اساس می توان مدعی لزوم نگرش پویا به نحوه اجرا و تفسیر آنها در سیاق زمان بود.^۲ در چارچوب سرمایه گذاری خارجی بسیاری از موضوعات اجتماعی اساسی و مسئولیت های کشور میزبان در حمایت از ارزش ها و منافع عمومی تحت تاثیر قرار می گیرد. نیک پیداست که این مسائل را نمی توان صرفاً از چشم انداز پارادایم حقوق خصوصی مدیریت نمود گو اینکه ارکان عمومی بواسطه اختیارات اعطایی در چارچوب حقوق عمومی متعهد به پیگیری منافع عمومی اند و انعقاد معاهدات سرمایه گذاری را باید در چنین سیاقی به نظاره نشست.^۳ در این چارچوب، دامنه اختلافات حاصل از این معاهدات طیفی گسترده از تعهدات قراردادی ساده تا مقررات تضمین کننده منافع عمومی را در بر می گیرد.

در این میان، تمرکز بر ماهیت دو وجهی (عمومی - خصوصی) روابط ایجاد شده در چارچوب معاهدات سرمایه گذاری بسیار مهم می نماید. رابطه میان دولت میزبان و سرمایه گذار خارجی در چارچوب معاهدات سرمایه گذاری و در پرتو تفاوت های بنیادین با

1. Frank J. Garcia et al., "Reforming the International Investment Regime: Lessons from International Trade Law", *Journal of International Economic Law*, Vol. 18, Issue. 1, (2015), at 861-892.

۲. کشورها در چارچوب معاهدات سرمایه گذاری، هم دارای منافع خاص ناشی از قضایای خاص و هم دارای منافع بلندمدت در معاهدات بعنوان چارچوبی برای تحرکات آتی دولت و شرکای معاهده ای هستند. نک:

Anthea Robert, "Clash of Paradigms: Actors and Analogies Shaping the Investment Treaty Systems", 107 *AJIL*, 45, (2013).

3. Frank J Garcia et al., *op. cit.*, at 14.

روابط صرفاً خصوصی مطرح در عرصه داوری تجاری بین‌المللی خلق می‌شود و هرگونه اختلاف ناشی از این رابطه تحت تاثیر ماهیت ذاتاً عمومی‌اش قرار گرفته و توسط قواعد حقوق بین‌الملل عمومی اداره می‌شود.^۱ بدین‌روى نگرش صرفاً خصوصی نسبت به این روابط چندان صحیح بنظر نمی‌رسد و همانطور که یان برائلی^۲ در قضیه اس ام ای علیه جمهوری چک بیان نموده است می‌تواند به نادیده گرفتن برخی از عناصر اساسی معاهده سرمایه‌گذاری ذیربط منجر شود.^۳ از نظر وی حاکمیت دولت میزبان و مسئولیت این دولت در برابر شهروندان، عنصری مهم از این رابطه است که اعمال درست آن در گرو برقراری موازنه‌ای سنجیده میان منافع سرمایه‌گذار خارجی از یک طرف و منافع دولت میزبان از طرف دیگر است.^۴

از این منظر علاوه بر منافع خصوصی سرمایه‌گذار، منافع عمومی - اعم از داخلی و بین‌المللی، دولت‌های عضو نیز حائز اهمیت است و لزوم برقراری تعادل پویا و پایدار میان آنها در پیشبرد و پویایی هر سیستم حقوقی حل و فصل اختلاف بدیهی می‌نماید. بعبارت دیگر حق و تکلیف دولت میزبان در صیانت و ارتقای منافع عمومی، بخشی بنیادین از این رابطه است و هرگونه اغماض در برابر آن به برهم خوردن جدی تعادل یاد شده می‌انجامد که مشروعیت سیستم نخستین قربانی آن خواهد بود. ناگفته پیداست که کارویژه اصلی هر سیستم حقوقی حل و فصل اختلاف ایجاد چنین تعادلی است.^۵

بدین‌روى مواجهه منافع عمومی و منافع خصوصی و مساله تنظیم اولویت‌ها میان حقوق و تعهدات دولت‌های میزبان و سرمایه‌گذاران خارجی در مرکز بحران مشروعیت

1. Crina Baltag, op. cit., at 285.

2. Brownli Ian.

3. Andreas Kulick, "Sneaking Through Backdoor – Reflections on Public Interest in International Investment Arbitration", *Arbitration International*, Vol. 29, No. 3, (2013), at 438.

4. Ibid.

5. Jose E. Alvarez, "Is Investor-State Arbitration Public?", *Journal of International Dispute Settlement*, Vol. 7, Issue. 3, (2016), at 6.

قرار می‌گیرد.^۱ در نتیجه می‌توان بر این ایده پای فشرد که غلبه بر بحران مشروعیت، مستلزم تمرکز فزاینده بر بنیان سوم از بنیان‌های پیش‌گفته است و هرگونه رویکرد اصلاحی بدون در نظر گرفتن آن محکوم به شکست است.^۲ به دیگر سخن مادام که حقوق و تعهدات طرفین اختلاف بر مدار عدم تعادل و توازن مستقر باشد، زمینه تغییر ماهیت اختلاف و کارکرد سیستم - بعنوان ریشه‌های اصلی بحران مشروعیت باقی است.^۳

۲. همگرایی حقوق تجارت و سرمایه‌گذاری بین‌المللی در مواجهه با بحران مشروعیت

۱-۲. ترجیح منافع خصوصی؛ مقصد مشترک، مسیر متفاوت

ترجیح منافع خصوصی بر منافع عمومی و نمود کم‌رنگ حمایت از ایجاد تعادلی پویا و منطقی میان آنها در هر دو سیستم حقوق تجارت و سرمایه‌گذاری بین‌المللی بعنوان مساله‌ای اساسی قابل ارزیابی است گو اینکه در تحلیل کلی این دو رژیم حقوقی، سوگیری به سمت پارادایم حقوق و منافع خصوصی که در دو شکل گرایش به سمت ارزش‌های بازار در حقوق تجارت بین‌الملل و تمایل به حقوق و منافع سرمایه‌گذاران خارجی در رژیم حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی نمود می‌یابد، مشهود است.^۴ جالب آنکه برخی از نویسندگان بر این باورند که این طی طریق مشابه بصورت تدریجی زمینه را برای همگرایی آتی این دو رژیم حقوقی فراهم می‌نماید.^۵ در ادامه، این خط فکری دنبال شده و واکاوی تعامل همگرایی داوری سرمایه‌گذاری با رویه قضایی تجاری در دستور کار قرار می‌گیرد.

در بخش قبلی این نتیجه حاصل شد که غلبه پارادایم حقوق خصوصی در حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری و بی‌توجهی سیستم به استقرار تعادل پویا و موزون میان منافع

1. Vera Korzun, "The Right to Regulate in Investor – State Arbitration: Slicing and Dicing Carve-Out", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 50, No. 2. 2017, pp. 355-414, at 362.

2. Atif M. Alenezi, *op. cit.*, at 85-86.

3. Jean Ho, *op. cit.*, at 1.

4. Jurgen Kurtz and Sungioon Cho, *op. cit.*, at 182.

5. *Ibid.*

عمومی و خصوصی عامل اصلی در ایجاد بحران مشروعیت بوده است. در سیستم تجارت جهانی نیز ساختار کلی بر تمرکز بر ارزش‌های تجاری بنا نهاده شده است.^۱ در این میان، مواجهه تنش‌زای اصول سیستم تجارت جهانی و ارزش‌های غیر تجاری در طول زمان محل بحث بوده است و این رابطه پر ابهام بتدریج چالش‌هایی سیستمیک و اساسی می‌آفریند.^۲ رویارویی مستقیم سیستم تجارت جهانی با سیاست‌ها و نهادهای داخلی کشورهای عضو که می‌تواند به نوعی تداعی کننده مفهوم انجماد نظارتی و ورود فشار بیرونی جهت تغییر هنجارهای داخلی برآمده از چارچوب‌های دموکراتیک باشد و نیز کم‌توجهی اصول مبنایی بر گرفته از گات به ارزش‌های غیر تجاری، نمودی از این چالش‌ها است.^۳

در این سیاق و از اواخر دهه ۱۹۸۰، پیامدهای جدی سیستم حقوق تجارت بین‌الملل بر طیف گسترده‌ای از موضوعات غیر تجاری مانند محیط زیست، توسعه اقتصادی - اجتماعی و حقوق بشر در کانون توجه قرار گرفته و نگرانی‌های اساسی در سطوح مختلف ایجاد می‌شود.^۴ بر این پایه، کامیابی سیستم مزبور در پاسخ به نیازهای اجتماعی و در بر گرفتن منافع عمومی مورد پرسش قرار گرفته و روندهای ساختاری، ماهوی و رویه‌ای آن در چارچوب ملاک‌های اساسی حاکمیت قانون با انتقادات بسیار مواجه می‌شود و ایجاد تعادل مناسب میان اهداف تجاری و غیر تجاری به مطالبه عمومی مبدل می‌شود.^۵ مجموعه این کاستی‌ها و چالش‌ها سیستم تجارت بین‌الملل را در برابر یک بحران مشروعیت قرار

1. Josephine Cutfield, "Exception Measures: The Pursuit of Non-Trade Objectives in Light of the EC-Seal Products Dispute", A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Degree of Bachelor of Laws (Honours) at the University of Otago, New Zeland (2015), at 5.

2. Markus Krajewski, "Balancing Trade and Non-Trade Policy Objectives in GATS: Potentials and Limits of Articles XIV", Presented at the Fifth Annual WTO Conference of the British Institute of International and Comparative Law, "The Tenth Anniversary of WTO Dispute Settlement: An Appraisal", London (17 May 2005), at 1.

3. Manfred Elsig, "The World Trade Organization's legitimacy Crisis: What Does the Beast Look Like?", Journal of World Trade, Vol. 41, Issue. 1, (2007), pp. 75-98, at 76-77.

4. Josephine Cutfield, op. cit., at 40.

5. Ibid.

می‌دهد.^۱ در پاسخ به این وضعیت، سیستم تجارت جهانی از دهه ۱۹۹۰ با تمرکز بر ضرورت جهت‌گیری به سمت منافع عمومی جامعه در کلیت آن از طریق تحول نهادی، محتوایی و تفسیری انحصار «آزادسازی تجاری» بعنوان الگوی غالب سیستم را شکسته و پارادایم نوین را می‌پذیرد.^۲ در چارچوب این پارادایم، حقوق تجارت، دیگر یک سیستم فنی برای آزادسازی صرف جریان‌ات اقتصادی نیست و باید آن را به منزله یک سیستم معاهده محور برای مدیریت منابع اقتصادی فراملی در جهت منافع جامعه در کلیت آن نگریست.^۳ در این راستا تبیین هدف تولید و تجارت کالا و خدمات ذیل هدف کلی توسعه پایدار در چارچوب سازمان تجارت جهانی، زمینه موازنه متعادل میان منافع خصوصی و عمومی را فراهم نموده و متعاقبا و البته بصورت ضمنی، چراغ راه خطوط کلی رویه قضایی سازمان تجارت جهانی که در پی آشتی ارزش‌های تجاری و غیر تجاری است قرار می‌گیرد.^۴ بر این پایه، نهاد حل و فصل اختلاف سازمان تجارت جهانی در رویه قضایی خود ضمن آگاهی از جوانب مختلف تصمیم‌گیری در مورد سیاست‌های داخلی اعضا بویژه در بخش‌های حساس مربوط به منافع عمومی در راستای ایجاد تعادل پویا میان استقلال نظارتی داخلی و آزادسازی تجاری گام برداشته و در این راه، احترام به تنوع نظارتی و انعطاف‌پذیری نسبت به سیاست‌های داخلی مرتبط با منافع عمومی را مد نظر قرار می‌دهد.^۵ تصمیم نهاد تجدید نظر در نخستین موضع‌گیری قضایی خویش در اختلاف موسوم به اختلاف ایالات متحده - بنزین،^۶ که طی آن مشروعیت و اساسی بودن هدف عمومی ایالات متحده در محافظت از هوای پاک مورد تصدیق قرار می‌گیرد نمودی روشن از این تغییر پارادایم در رویه قضایی سازمان تجارت جهانی است.^۷ در این پرونده نهاد

1. Frank J. Garcia et al., op. cit., at 862-864.

2. Ibid.

3. Ibid. at 863.

4. Jurgen Kurtz and Sungioon Cho, op. cit., at 187.

5. Robert Howse, "The World Trade Organisation 20 Years On: Global Governance by Judiciary", EJIL, Vol. 27, No. 1, (2016), at 76.

6. WTO, United States - Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, Report of the Appellate Body, (29 April 1996), WT/DS2/AB/R.

7. Jurgen Kurtz and Sungioon Cho, op. cit., at 188.

تجدید نظر در حرکتی هوشمندانه و ظریف با تصدیق مطلوبیت سیاست آگاهانه زیست‌محیطی و ارائه خوانشی نسبتاً موسع از ماده ۲۰ گات از مواضع قضایی مضیق‌پیشین فاصله می‌گیرد و بخشی از سیاست قضایی آتی خود را بنیان می‌نهد.^۱

۲-۲. همگرایی در ایجاد تعادل

پذیرش الگوی مشابه در حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی در مواجهه با بحران مشروعیت ضروری بنظر می‌رسد.^۲ نشانه‌هایی از تصدیق این پارادایم و سوگیری ساختاری و رویه‌ای نسبت به آن در این عرصه آشکار شده است. *خوزه آلوارز* با طرح ایده «بازگشت دولت» به وضوح از این تحول جدید و مهم پرده بر می‌دارد.^۳ در چارچوب این ایده، تحولات بسیار در رویه معاهداتی دولت‌ها و تحرکات جدی در عرصه جوامع مدنی و آکادمیک نسبت به ضرورت ایجاد تعادل پویا میان منافع عمومی و خصوصی مشهود است.^۴ بر این اساس می‌توان گرایش به پارادایم جدید در حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی را بعنوان یکی از مواضع مهم همگرایی سیستم مزبور با حقوق تجارت بین‌الملل برشمرد. در حقیقت هر دو سیستم حقوقی با غلبه تدریجی بر پارادایم مبتنی بر ترجیح منافع خصوصی و پذیرش پارادایم ایجاد تعادل موزون و پویا، سعی در مواجهه با بحران مشروعیت داشته‌اند. رویه داوری سرمایه‌گذاری نیز با اتخاذ رویکردهای همگرا با نهاد حل و فصل اختلاف سازمان

1. Thomas Chantal, "Should the World Trade Organisation Incorporate Labor and Environmental Standards?", 61 WASH. & LEEL. REV. 347, (2004), at 364.

2. Rudolf Dolzer & Christoph Schreuer, *Principles of International Investment Law*, (UK: Oxford University Press, 2008) at 2-5.

3. Jose E. Alvarez, "The Return of the State", *Minnesota Journal of International Law*, Vol. 20, (2011), Part II, at 231.

۴. استراتژی‌ها و رویکردهای عملی دولت‌ها به این تغییر پارادایم طی سالیان اخیر متفاوت و متنوع بوده است و شامل طیفی از اقدامات گوناگون از جمله درج صریح انعطاف‌پذیری تنظیمی مطابق با الگوی ماده ۲۰ گات، ترک مکانیسم داوری سرمایه‌گذاری و خاتمه دادن به همه معاهدات سرمایه‌گذاری می‌شود. رویکرد اصلاحی اخیر اتحادیه اروپا در پیشنهاد تاسیس دادگاه سرمایه‌گذاری چندجانبه و ایجاد سیستم دادگاه سرمایه‌گذاری در معاهدات جدید اتحادیه با شرکای تجاری نیز نمودی از این تحول است. نک: Vera Korzun, op. cit., at 360-365.

تجارت جهانی نقشی مهم در این فرایند بر عهده دارد که در ادامه مورد واکاوی قرار می‌گیرد.^۱

۱-۲-۲. مفهوم ضرورت: نشانه‌هایی از همگرایی

تفسیر مفهوم «ضرورت»^۲ و تبیین زوایای مختلف آن در اختلافات سرمایه‌گذاری یکی از مواضع مهم مراجعه دیوان‌های داوری سرمایه‌گذاری به حقوق سازمان تجارت جهانی در مسیر پذیرش پارادایم ایجاد تعادل بوده است. مساله اصلی در این مجال این است که آیا اقدامات دولت میزبان برای حمایت از منافع عمومی این دولت ضرورت داشته است؟^۳ نحوه برخورد دیوان‌های داوری سرمایه‌گذاری با استناد دولت آرژانتین به «دکترین ضرورت» در دعاوی سرمایه‌گذاری مطرح علیه آن کشور در مورد اقدامات این دولت در خلال بحران اقتصادی سال ۲۰۰۱، رگه‌هایی از غلبه پارادایم سرمایه‌گذار-محور در داوری سرمایه‌گذاری بین‌المللی را آشکار می‌کند.^۴ در این خصوص چند دیوان داوری با رد استناد دولت آرژانتین به ماده ۱۱ معاهده دوجانبه سرمایه‌گذاری این کشور با ایالات متحده،^۵ به نفع سرمایه‌گذاران خارجی رای می‌دهند.^۶ این امر بیش از هر چیز ریشه در عدم

1. Jurgen Kurtz and Sungioon Cho, op. cit., at 188-189.

2. Necessity.

۳. این مساله معمولاً بر مفهوم «مقررات منع نشده» در چارچوب معاهدات سرمایه‌گذاری مبتنی می‌گردد. مقررات مزبور مجموعه‌ای از شرایط را پیش‌بینی می‌کند که طی آن یک دولت می‌تواند اقدام به اتخاذ تدابیری در جهت حمایت از منافع عمومی خود در حوزه‌هایی مانند حقوق بشر، اخلاق عمومی، بهداشت و سلامت عمومی و محیط زیست نماید. نک:

William Burke-White & Andreas Von Staden, "Investment Protection in Extraordinary Times: The Interpretation and Application of Non-Precluded Measures Provisions in Bilateral Investment Treaties", *Virginia Journal of International Law*, Vol. 48, (2007), at 329.

۴. برای مطالعه بیشتر در این آرا مراجعه کنید به:

Jose E. Alvarez and Gustavo Topalian, "The Paradoxical Argentina Cases", *World Arbitration & Mediation Review*, Vol. 6, No. 3, (2012).

۵. این ماده مقرر می‌دارد: «این معاهده هیچیک از طرفین را از اتخاذ تدابیر ضروری به منظور حفظ نظم عمومی، اجرای تعهدات مربوط به حفظ و اعاده صلح و امنیت بین‌المللی و یا حفاظت از منافع امنیتی اساسی خود منع نمی‌کند.»

۶. برای مطالعه بیشتر در این خصوص نک:

نگرش مستقل به محتوای ماده مزبور و تفسیر شرط ضرورت مندرج در این ماده در پرتو مفهوم ضرورت مطرح در حقوق بین‌الملل عرفی دارد.^۱ به هر روی این رویه با انتقادات بسیار مواجه شده و زمینه‌ای مناسب برای اتخاذ تغییر هوشمندانه روند مزبور در رویه داوری سرمایه‌گذاری فراهم می‌آورد.^۲

رویکرد استدلالی کمیته ابطال در رسیدگی به درخواست آرژانتین در پرونده سی‌ام اس در اعلام عدم صحت تفسیر دیوان داوری از معاهده سرمایه‌گذاری و عدم نگرش مستقل به ماده ۱۱ که از نظر آن کمیته، بخش مهمی از اشتباهات فاحش دیوان داوری در این رای را شامل می‌شود، بعنوان گامی مهم در این خصوص قابل ارزیابی است.^۳ از نظر کمیته، ماده ۱۱ معاهده سرمایه‌گذاری به منزله حکمی خاص در برابر ماده ۲۵ طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها می‌باشد و دیوان داوری باید مساله را در چارچوب دو هنجار مجزا که دارای کارکردهای متفاوت هستند بررسی می‌نمود.^۴ قدرت اقماعی این استدلال و

Mohsen Mohebi, & Soheila, Ebrahimi Louyeh, "Imperative of an Appellate Body in International Investment Arbitration", *Legal Research Quarterly*, No. 87, (2019), pp. 357-382. [In Persian]

1. Stone A. Sweet, "Investor-State Arbitration: Proportionality's New Frontier", *Law & Ethics of Human Rights*, Vol. 4, No. 1, (2010), at 21.

به موجب ماده ۲۵ پیش‌نویس کمیسیون حقوق بین‌الملل در باره مواد مربوط به مسئولیت دولت‌ها برای ارتکاب اعمال متخلفانه بین‌المللی مصوب ۲۰۰۱ که نمود آشکار حقوق بین‌الملل عرفی در خصوص دکترین ضرورت است: «۱- دولت نمی‌تواند برای توجیه متخلفانه بودن فعل مغایر تعهد بین‌المللی خویش به ضرورت استناد کند مگر آنکه آن فعل: الف- تنها راه برای حفاظت از منافع اساسی دولت در برابر خطری جدی و قریب الوقوع باشد و ب- منافع دولت یا دولت‌هایی که تعهد در قبال آنها وجود دارد یا منافع جامعه بین‌المللی در کل را شدیداً متاثر نسازد...» نک:

The Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001 Translated By: Alireza Ebrahimgol under Supervision of Seyed Jamal Seifi (Tehran: Shahre Danesh Publications, 2011), pp. 153-164 [In Persian]; Seyed Jamal, Seifi, *The Law of International Responsibility: Reflections on the Law of state Responsibility* (Tehran: Shahre Danesh Publications, 2021). [In Persian]

2. Jorgen Kurtz and Sungioon Cho, op. cit., at 190.

3. CMS Gas Transmission Company v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/01/8, Decision of the ad hoc Committee on Application for Annulment, (25 Sep. 2007), paras. 132-134.

4. Stone A Sweet., op. cit., at 22.

تأثیر آن بر رویه آتی داوری سرمایه‌گذاری شایان توجه است.^۱

دیوان داوری در قضیه کانتینتال علیه آرژانتین با تاسی از این دیدگاه و تعامل مستقیم با رویه قضایی سازمان تجارت جهانی مبادرت به ایجاد رویکرد تفسیری متفاوت علیه گرایش غالب پیش گفته می‌نماید.^۲ دیوان در این رای، ضمن اجتناب از تلفیق ماده ۱۱ معاهده دوجانبه سرمایه‌گذاری با حقوق بین‌الملل عرفی بیان می‌دارد: «از آنجا که متن ماده ۱۱ معاهده ذریبط ریشه در مدل شروط موازی مندرج در معاهدات مودت و بازرگانی ایالات متحده داشته و این معاهدات نیز به نوبه خود بازتابی از فرمول بکار گرفته شده در ماده ۲۰ گات ۱۹۴۷ می‌باشند، از نظر این دیوان مراجعه به رویه قضایی گات و سازمان تجارت جهانی که بطور گسترده با مفهوم ضرورت و الزامات مرتبط با آن ... سروکار داشته‌اند مناسب‌تر از مراجعه به الزامات مرتبط با ضرورت در چارچوب حقوق بین‌الملل عرفی است.»^۳ بدین سان دیوان داوری با استفاده سنجیده از استانداردها و متدولوژی مطرح در رویه قضایی تجاری مبادرت به تصدیق آگاهانه «تحلیل تناسب»^۴ بعنوان روش مورد استفاده توسط نهاد حل و فصل اختلاف سازمان تجارت جهانی در تعیین ضرورت یک اقدام نموده و گامی بلند در جهت همگرایی پویا و روشمند با رویه قضایی تجاری بر می‌دارد.^۵ در حقیقت دیوان داوری با الهام از این رویه قضایی و اعتبار بخشیدن به تحلیل تناسب در رویکرد تفسیری خویش،^۶ بر اهمیت در نظر گرفتن عوامل مختلف مرتبط با اقدام مورد اعتراض اصرار می‌ورزد و پژوهشی از ضرورت ایجاد تعادل موزون میان منافع

1. Ibid.

2. Jorgen Kurtz and Sungioon Cho, op. cit., at 190.

3. Continental Casualty Co. V. Argentina Republic, ICSID Case No. ARB/03/9 Award (5 Sept. 2008), para. 192.

4. Proportionality Analysis.

5. Stone A. Sweet, op. cit., at 23.

۶. دیوان در این خصوص به نقل قولی کاملاً برگرفته از اختلاف EC – Tyres جهانی می‌پردازد، از جمله پاراگراف ۱۹۵ رای: «ضرورت یک اقدام بایستی از طریق فرایند توزین و تعدیل عواملی از جمله اهمیت نسبی منافع و ارزش‌های مورد حمایت، سهم اقدام مورد اعتراض در تحقق اهداف، و تأثیر محدود کننده اقدام مزبور بر بازرگانی بین‌المللی تعیین شود.»

عمومی و خصوصی را می‌نمایاند.^۱ دیوان در ادامه به اقتضای این رویکرد تفسیری، ارجاعات متعددی به رویه قضایی سازمان تجارت جهانی دارد.^۲ پر واضح است که تعامل با حقوق سازمان تجارت جهانی و استفاده از تحلیل تناسب در این رای به منزله تحولی مهم در رویه داوری سرمایه‌گذاری قابل ارزیابی است که می‌تواند دیوان‌های داوری سرمایه‌گذاری را در مواجهه با چالش‌های جاری رژیم حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری به ابزاری قدرتمند مسلح کند.^۳

۲-۲-۲. حق بر وضع قاعده

فرایند ایجاد تعادل پویا میان منافع عمومی و خصوصی در چارچوب تضمین «حق بر وضع قاعده»، نمودی دیگر از رویکرد تفسیری همگرایی دیوان‌های داوری سرمایه‌گذاری نسبت به رویه قضایی سازمان تجارت جهانی است. حق نظارتی دولت میزبان یا به عبارت دیگر حق این دولت در وضع قواعد از جمله مفاهیم مطرح در حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری است که در رویه معاهداتی کشورها نمود یافته و دیوان‌های داوری سرمایه‌گذاری می‌توانند با اتکا بر این مفهوم در جهت مواجهه با بحران مشروعیت قدم بردارند.^۴ در این مجال این ادعا مورد بررسی واقع می‌شود که دیوان‌های داوری سرمایه‌گذاری در هنگام

1. Stone A. Sweet and Giacinto Della Cananea, "Proportionality, General Principles of Law, and Investor-State Arbitration: A Respond to Jose Alvarez", *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol. 46, No. 3, (2014), at 933.

۲. در حقیقت دیوان داوری با مراجعه به حقوق سازمان تجارت جهانی در پی اتکا یا استناد به یک دکترین یا قضیه خاص نیست بلکه از طریق مذاقه در یک رویکرد تفسیری یکنواخت که در مجموعه‌ای از قضایای مطرح در رویه قضایی تجاری نمود می‌یابد به دنبال کسب یک روش تفسیری مناسب جهت اعمال حقوق معاهدات سرمایه‌گذاری می‌باشد؛ امری که نشان از ظهور یک همگرایی هرمنوتیک رویه‌ای در جهت ایجاد تعادل پایدار میان اهداف بازار و منافع عمومی دارد. نک:

Jurgen Kurtz and Sungioon Cho, *op. cit.*, at 198.

3. Stone A. Sweet and Giacinto Della Cananea, *op. cit.*, at 18.

۴. برای مطالعه بیشتر در این خصوص منبع ذیل پیشنهاد می‌شود:

Yulia Levashova, *The Right of States to Regulate in International Investment Law: The Search for Balance Between Public Interest and Fair and Equitable Treatment* (The Netherlands: Wolters Kluwer, 2019).

بررسی نقض‌های ادعایی مطرح در چارچوب استانداردهای «رفتار ملی» و «رفتار عادلانه و منصفانه»، با تأکید بر حق دولت میزبان در تنظیم منافع عمومی به حقوق سازمان تجارت جهانی مراجعه می‌کنند.

استاندارد رفتار ملی که بر اساس آن دولت‌ها متعهد به ارائه رفتار غیر تبعیض‌آمیز به اتباع خارجی در مقایسه با اتباع داخلی هستند، یکی از نقاط اشتراک هنجاری حقوق تجارت و حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی است.^۱ رویه نهاد حل و فصل اختلاف سازمان تجارت جهانی در این خصوص متراکم و مفصل است.^۲ نکته شایان توجه در این مجال مراجعه گسترده دیوان‌های داوری سرمایه‌گذاری به رویه مزبور با هدف تبیین و تفسیر مقررات مربوط به این استاندارد رفتاری است. این مهم بویژه در پرتو عدم وجود مقررات مشخص در مورد نحوه اجرای این استاندارد در معاهدات سرمایه‌گذاری قابل تأمل است.^۳ اختلاف *اس دی میرز علیه کانادا*؛ نخستین پرونده‌ای است که در آن حقوق سازمان تجارت جهانی در مورد رفتار ملی مورد استناد و ارجاع قرار گرفته است. در این اختلاف که در چارچوب موافقتنامه نفتا مطرح شده است خواهان از دیوان داوری تقاضا می‌نماید که به منظور تفسیر ماده ۱۱۰۲ موافقتنامه نفتا از حقوق سازمان تجارت جهانی بهره ببرد.^۴ موضوع اختلاف در این پرونده، مصوبه دولت کانادا در خصوص ممنوعیت صادرات

۱. برای مطالعه بیشتر در خصوص این استاندارد و رویه داوری مرتبط با آن نک:

Rudolf, Dolzer, & Christoph, Schreuer, *Principles of International Investment Law*, Translated By: Seyed Ghasem Zamani & Behazin Hasibi (Tehran: Shahre Danesh Publications, 2014), pp. 287-300. [In Persian]

2. Petros C. Mavroidis & Mark Wu, *The Law of the World Trade Organization(WTO): Documents, Cases & Analysis* (St Paul, MN: West Academic Publishing, 2013) at 232- 240.

۳. این امر بصورت کلی پذیرفته شده است که چگونگی اجرای این استاندارد بستگی کامل به اوضاع و احوال خاص هر قضیه دارد. به دیگر سخن، استاندارد رفتار ملی در برابر آرایه تعریفی ذهنی و انتزاعی از خود مقاومت نشان داده و در واقع هیچ روش مشخص و قطعی برای تفسیر آن وجود نخواهد داشت. بدیهی است که این مساله در واکاوی چرایی مراجعه دیوان‌های داوری سرمایه‌گذاری به حقوق سازمان تجارت جهانی مهم می‌نماید. نک:

Rydolf, Dolzer & Christoph, Schreuer, op. cit., p. 289.

4. S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada, Memorial of the Investor (20 July 1999), pp. 35-40.

زباله‌های شیمیایی از کانادا به ایالات متحده می‌باشد. خواهان آمریکایی در این اختلاف مدعی است که مصوبه موصوف نقض تعهدات کانادا در چارچوب موافقتنامه نفتا است. دولت کانادا استدلال می‌کند که تعهدات سرمایه‌گذاری این کشور باید در پرتو دیگر تعهدات بین‌المللی‌اش از جمله تعهدات زیست‌محیطی این کشور مورد مذاقه و خوانش قرار گیرد. مبنای اصلی استدلال مذکور این است که تعهدات فصل یازدهم موافقتنامه نفتا باید در سیاق کلی این موافقتنامه و با توجه به مقدمه آن مورد بررسی و تفسیر قرار گیرد.^۱ دولت کانادا در جهت تقویت این استدلال توجه دیوان را به رویه قضایی سازمان تجارت جهانی جلب می‌کند و با اشاره به تصمیم نهاد تجدیدنظر این سازمان در قضایای آمریکا - بنزین و آمریکا - میگویر اهمیت استناد به مقدمه و اهداف یک موافقتنامه برای تفسیر مقررات آن تاکید می‌ورزد.^۲ از نظر کانادا، سیاق زبانی مقدمه موافقتنامه نفتا نشان از آن دارد که محیط زیست یکی از ملاحظات اصلی کشورهای عضو است. از این منظر، هدف از انعقاد موافقتنامه نفتا ایجاد یک چارچوب قابل پیش‌بینی برای برنامه‌ریزی تجاری و سرمایه‌گذاری در سازگاری با ملاحظات زیست‌محیطی بوده است.^۳

دیوان داوری پس از سیری مختصر در رویه قضایی مرتبط با ماده ۳ گات، با انتخاب یک رویکرد تفسیری پیچیده و ظریف ضمن اشاره صریح به ضرورت توجه به «سیاق حقوقی کلی»^۴ در رویه قضایی مرتبط با مفهوم «شباهت» در سازمان تجارت جهانی، به وجود این ضرورت در تحلیل معنای «اوضاع و احوال مشابه» در چارچوب ماده ۱۱۰۲ موافقتنامه نفتا تاکید می‌کند.^۵ در این خصوص دیوان ابراز می‌دارد: «از نظر دیوان تفسیر عبارت اوضاع و احوال مشابه، مندرج در ماده ۱۱۰۲ نفتا باید با توجه به اصول کلی منبعث از سیاق حقوقی نفتا، از جمله ملاحظات زیست‌محیطی و ... صورت بگیرد. ارزیابی عبارت

1. S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada, UNCITRAL, Canada Counter Memorial, (5 October 1999), paras. 187-88.

2. Ibid., para. 188.

3. Ibid., paras. 191 and 195.

4. Overall Legal Context.

5. S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada, UNCITRAL, Partial Award, (13 November 2000) paras. 244-245.

مزبور همچنین باید در پرتو اوضاع و احوالی صورت گیرد که بر اساس آن، رفتار دولت در خصوص اعمال قوانین و مقررات متفاوت با توجه به آنکه با هدف حمایت از منافع عمومی صورت گرفته، موجه می‌باشد.^۱

همانطور که مشاهده می‌شود دیوان داوری صرفاً با هدف تاکید بر اهمیت مد نظر قرار دادن سیاق اعمال قاعده به حقوق سازمان تجارت جهانی مراجعه می‌نماید.^۲ دیوان در این زمینه ضمن یادآوری این مهم که چنین رویکردی توسط نهاد حل و فصل اختلاف سازمان تجارت جهانی به اشتراک گذاشته شده است تاکید می‌کند که سیاق مطرح در خصوص رفتار ملی در یک اختلاف سرمایه‌گذاری با سیاق این استاندارد در یک اختلاف تجاری متفاوت است. دیوان از این مقدمه نتیجه می‌گیرد که اعمال استاندارد رفتار ملی در عرصه داوری سرمایه‌گذاری رویکردی متفاوت می‌طلبد.^۳ بدین روی دیوان مبادرت به ایجاد فضای هرمنوتیکی جدیدی برای ایجاد تعادل پویا و موزون میان منافع خصوصی و منافع عمومی می‌نماید.^۴

در پرونده توتال علیه آرژانتین نیز دیوان داوری با هدف تصدیق ضرورت توجه به حق دولت میزبان در تنظیم منافع عمومی به هنگام بررسی انتظارات مشروع خواهان به حقوق سازمان تجارت جهانی مراجعه می‌کند. دیوان در این زمینه توضیح می‌دهد که بررسی عادلانه و منصفانه بودن رفتار کشور میزبان نسبت به سرمایه‌گذار خارجی در انزو صورت نمی‌گیرد و نمی‌توان این مساله را صرفاً در چارچوب روابط دوجانبه سرمایه‌گذار خارجی و دولت میزبان تحلیل نمود؛ گواينکه در این خصوص: «سیاق تکامل اقتصاد دولت میزبان، معقول بودن تغییرات هنجاری مورد چالش و مناسب بودن آنها در پرتو معیار تناسب نیز باید مد نظر قرار گیرد».^۵ بدین‌روی حقوق سازمان تجارت جهانی بعنوان

1. Ibid., para. 250.

2. S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada, UNCITRAL, Partial Award, op. cit., Paras. 244-45.

3. Ibid.

4. Jurgen Kurtz and Sungioon Cho, op. cit., at 192.

5. Total v. the Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/04/01, Decision on Liability, (27 Dec. 2010), para. 123.

راهنمایی مفید و مناسب برای سنجش عادلانه و منصفانه بودن اقدامات داخلی دولت میزبان مد نظر دیوان داوری قرار می‌گیرد.^۱

۳-۲-۲. شواهد علمی در حمایت از منافع عمومی

طی سال‌های اخیر در رژیم حل و فصل اختلاف سازمان تجارت جهانی استفاده از معیار «علم»^۲ مورد توجه قرار گرفته است. این مساله بیش از همه ناشی از رویکرد ساختاری این رژیم حقوقی در اعلام صریح «علم» بعنوان معیاری برای مشروعیت تدابیر تجاری دولت‌ها است.^۳ بر اساس موافقتنامه اقدامات بهداشتی و بهداشت نباتی،^۴ در زمان اتخاذ برخی از اقدامات تنظیمی توسط کشورهای عضو، ارائه درجه‌ای از توجیه علمی ضرورت دارد.^۵ روشن است که مطرح شدن این مولفه جدید می‌تواند نشانه تحولی قابل توجه در پوشش حقوقی فلسفه حمایت از منافع عمومی در حقوق سازمان تجارت جهانی باشد؛ گوااینکه امروزه بخش قابل توجهی از رویه قضایی مرتبط با این موافقتنامه حاوی توجه گسترده طرفین و نهاد حل و فصل اختلاف به شواهد علمی است.^۶

در چارچوب معاهدات سرمایه‌گذاری؛ عدم مراجعه صریح به معیار علم یا ارزیابی ریسک بر مبنای یافته‌های علمی، منجر به عدم توسعه رویه داوری سرمایه‌گذاری در مورد روابط متقابل علم و حقوق شده است.^۷ با این وجود واکنش دیوان‌های داوری سرمایه‌گذاری به توجیهات علمی ارائه شده در تعدادی از پرونده‌های مرتبط با مسائل

1. Ibid.

2. Science.

3. Jacqueline Peel, "The Use of Science in Environment-Related Investor-State Arbitration", In: *Research Handbook on Environment and Investment Law (USA: Edward Elgar Publishing, 2019)* at 245.

4. The WTO agreement on the Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS Agreement).

5. به موجب ماده ۲ این موافقتنامه کشورهای عضو تحت شرایط خاص دارای حق اقدام در راستای حفاظت از حیات یا سلامتی انسان، حیوان یا گیاهان هستند. تدابیر تنظیمی دولت در این سیاق فقط در صورتی مجاز است که متکی بر یافته‌های علمی باشد و نباید به منزله تلاش‌هایی مخفی برای حمایت‌گرایی یا تبعیض باشد.

6. Jacqueline Peel, *op. cit.*, at 245.

7. Ibid. at 253.

سلامت و محیط زیست نشانه‌هایی از همگرایی این سیستم با حقوق سازمان تجارت جهانی را می‌نمایاند.^۱ بر این پایه، استفاده از توجیحات علمی بعنوان شاخصی نوین در تنظیم عقلانی و منطقی منافع عمومی توسط دولت‌ها مطرح شده و به منزله ابزاری پویا در دسترس دیوان‌های داوری قرار دارد. در چنین مجالی، هرگونه دفاع مبتنی بر اختیارات عمومی دولت میزبان در محضر دیوان داوری چنانچه توسط شواهد علمی حمایت نشود ممکن است که با چالش مواجه شود.^۲

واکاوی رویه قضایی تجاری و سرمایه‌گذاری در این سیاق خاص نشان از ملاحظه حاکمیت نظارتی دولت‌ها از سوی نهادهای حل و فصل اختلاف تجاری و سرمایه‌گذاری در سطحی قابل توجه دارد؛ امری که می‌توان آن را از تاکید این نهادهای حل و فصل اختلاف بر کفایت بررسی فرایند منتج به شواهد علمی ارائه شده و اجتناب از سنجش صحت محتوای این شواهد دریافت.^۳ عدم الزام دولت‌های میزبان نسبت به ابتدای تدابیر نظارتی خود بر موضع علمی مورد تایید اکثریت و تاکید بر اعتبار تنوع نظریات علمی از جمله نتایج عملی این رویکرد است که می‌تواند نشانه‌ای از وجود این نگرانی نزد دیوان‌های داوری سرمایه‌گذاری باشد که بررسی دقیق محتوای شواهد علمی می‌تواند به منزله ورودی نسنجیده و نامناسب به عرصه حاکمیت نظارتی دولت‌های میزبان تلقی شود.^۴ رای دیوان داوری در قضیه متانکس علیه ایالات متحده، نخستین رای داوری سرمایه‌گذاری است که بطور اساسی به بررسی استفاده از علم در زمینه مقررات تنظیم ریسک می‌پردازد.^۵ اختلاف در این قضیه مربوط به مصوبه دولت ایالتی کالیفرنیا در

1. Ibid.

2. Marcos A. Orellana, "The Role of Science in Investment Arbitration Concerning Public Health and the Environment", 17 Yearbook of International Environmental Law 48, (2006), at 60.

3. Lukasz Gruszczynski and Valentina Vadi, "Standard of Review and Scientific Evidence in WTO Law and International Investment Arbitration: Converging parallels?", In: Lukasz Gruszczynski and Wouter Werner, *Deference in International Courts and Tribunals: Standard of Review and Margin of Appreciation* (UK: Oxford University Press, 2014) at 152-172.

4. Jacqueline Peel, op. cit., at 260.

5. Jurgen Kurtz and Sungioon Cho, op. cit., at 194.

خصوص ممنوعیت استفاده از ماده تقویت کننده اکتان در بنزین بدون سرب بود.^۱ دیوان داوری ضمن اجتناب از ورود به وادی سنجش صحت نظریات علمی ارائه شده، بر کفایت بررسی فرایند منتج به نتایج علمی مورد ادعا متمرکز می‌شود و بر این امر صحنه می‌گذارد که بررسی دقیق فرایند شکلی تصویب این مقرر می‌تواند شواهدی روشن و قانع کننده از یک رویکرد منطقی و معقول در مورد تنظیم ریسک ارائه نماید.^۲

اتخاذ این رویکرد فرایند - محور توسط دیوان داوری در این پرونده از سوی طیف گسترده‌ای از مفسران بعنوان روشی مناسب جهت رهایی از ورود در وادی پیچیده سنجش حقیقت ادعاهای علمی مورد ستایش قرار گرفته است.^۳ نکته شایان توجه آنکه این رویکرد به وضوح عناصری از رویه قضایی سازمان تجارت جهانی را ارائه می‌کند. بعنوان نمونه در پرونده آزیست هیات مامور رسیدگی به اختلاف در مواجهه با اختلاف نظر طرفین در مورد میزان خطرات ناشی از محصولات مورد چالش بر عدم صلاحیت خود در بررسی ماهوی مسائل علمی تاکید می‌کند.^۴ در قضیه متانکس نیز در پرتو ارائه شواهد علمی گسترده در ارتباط با خطرات مربوط به سلامت و محیط زیست از سوی طرفین، دیوان داوری در مواجهه با دیدگاه‌های علمی مختلف درباره کیفیت علمی ارزیابی ریسک، ضمن اجتناب از سنجش صحت ماهیت این دیدگاه‌ها، با رونمایی از رویکرد فرایندمحور خود به بررسی دقیق زوایای مختلف فرایند ارزیابی ریسک پرداخته و برآمدن این شواهد از دل یک فرایند علمی جدی و شفاف را بعنوان بهترین گواه در رد ادعای خواهان می‌داند.^۵

۱. در این پرونده شواهد علمی گسترده‌ای در مورد مخاطرات زیست محیطی و سلامت ماده تقویت کننده اکتان از سوی طرفین به دیوان ارائه می‌شود و دیوان داوری با دیدگاه‌هایی کاملاً مخالف در مورد ارزیابی ریسک مواجه است.
نک:

Methanex Corporation v. United States of America, UNCITRAL, Final Award, (3 August 2005), part III, ch. A.

2. Jurgen Kurtz and Sungioon Cho, op. cit., at 194.

3. Marcos A. Orellana, op. cit., at 72.

4. WTO, European Communities – Measures Affecting Asbestos and Asbestos Containing Products, Report of the Panel, WT/DS135/R, (18 September 2000), para. 8.181.

5. Methanex Corporation v. United States, op. cit., para. 101.

در پرونده چمتورا علیه کانادا^۱ نیز شواهد علمی بعنوان بخشی از چالش تعهدات دولت میزبان در برابر سرمایه‌گذار خارجی مطرح است. دیوان داوری در این اختلاف ضمن تأثیرپذیری از رویکرد اتخاذی در رای متانکس با درج یافته‌های مربوط به ارزیابی شواهد علمی در تحلیل حقوقی استاندارد رفتار عادلانه و منصفانه، ضمن برداشتن گامی رو به جلو در مقایسه با پرونده پیش گفته، به تعاملات همگرای بیشتر با رویه قضایی سازمان تجارت جهانی می‌پردازد.^۲ موضوع اختلاف در این قضیه مربوط به ممنوعیت اعلام شده از سوی دولت کانادا بر مبنای پیامدهای جدی استفاده از سم آفات لیندان بر سلامت انسان و محیط زیست می‌باشد.^۳ خواهان در استدلال‌ات ارائه شده به دیوان، فرایند بررسی مخاطرات لیندان توسط دولت کانادا را ناشی از انگیزه‌های تجاری این دولت و خالی از ملاحظات بهداشتی و زیست‌محیطی دانسته و فرایند مزبور را از دو منظر علمی و رویه‌ای به منزله فرایندی معیوب برشمرده که در پی نیل به نتیجه‌ای از پیش تعیین شده بوده است.^۴

دیوان ضمن رد درخواست خواهان برای بررسی دقیق محتوای شواهد علمی، بر این نکته تأکید می‌ورزد که این نهاد در مقام قضاوت صحت یا کفایت نتایج علمی ناشی از یک بررسی خاص قرار ندارد و بازبینی صحت تصمیمات مبتنی بر علم نهادهای تخصصی ملی را خارج از چارچوب وظایف خود می‌داند.^۵ در این راستا احراز سوء نیت و رفتار غیرعادی دولت در اجرای فرایند نظارتی بعنوان شاخص‌هایی برای شناسایی نقض استانداردهای حمایت از سرمایه‌گذاری معرفی می‌شود.^۶ بر این پایه دیوان داوری، ضرورت توجه به همه واقعیات و شرایط شکلی پرونده از جمله تصدیق صلاحیت آژانس‌های تخصصی ملی در تعیین ملاحظات علمی مربوط به منافع عمومی را متذکر شده و تمرکز

1. Chemtura Corporation v. Government of Canada, UNCITRAL, Award, (2 August 2010).

2. Jyrgen Kurtz and Sungioon Cho, op. cit., at 194.

3. Ibid. at 194.

4. Chemtura Corporation v. Government of Canada, op. cit., para. 133.

5. Ibid. para. 134.

6. Ibid. para. 138.

خود را بر فرایند شکل‌گیری این ملاحظات قرار می‌دهد.^۱ نیک پیداست که اتخاذ چنین رویکردی می‌تواند بعنوان نمودی از ملاحظه‌ضمنی اختیارات دولت میزبان در حمایت از منافع عمومی در نظر گرفته شود.^۲

این موضع در پرونده بیلکون علیه کانادا^۳ نیز تکرار می‌شود.^۴ در این قضیه موضوع اختلاف در ارتباط با عدم پذیرش پیشنهاد مجموعه‌ای از سرمایه‌گذاران آمریکایی در مورد اشتغال در یک معدن سنگ و پایانه دریایی از سوی دولت کانادا می‌باشد.^۵ رویکرد اتخاذ شده در این رای که در مارچ ۲۰۱۵ صادر شده است، نشانه‌هایی از رویه قضایی سازمان تجارت جهانی در پرونده بایوتک را می‌نمایاند.^۶ هیات مامور رسیدگی به اختلاف در این پرونده تجاری، ضمن بررسی مطابقت برنامه اتحادیه اروپا نسبت به پذیرش محصولات دارای اصلاح ژنتیکی با حقوق سازمان تجارت جهانی، با احراز وجود نقائص و کاستی‌های شکلی در اجرای این برنامه بر این نظر است که کشورهای عضو نتوانسته‌اند ارزیابی خطرات بهداشتی و زیست‌محیطی مورد ادعا را در چارچوب فرایندی کامل، جامع و علمی انجام دهند.^۷

در پرونده بیلکون نیز فرایند ارزیابی مخاطرات زیست‌محیطی پروژه مورد چالش قرار می‌گیرد.^۸ بر اساس یافته‌های دیوان داوری، قانون کانادا ناظران زیست‌محیطی این کشور را به رعایت مجموعه‌ای از فاکتورهای شکلی ملزم می‌نماید.^۹ خواهان‌های آمریکایی در این پرونده مدعی عدم رعایت این فاکتورها توسط خواننده، نادیده انگاشتن اطلاعات تخصصی

1. Ibid. para. 123.

2. Katalin Sulyok, *Science and Judicial Reasoning: The Legitimacy of International Environmental Adjudication* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020) at 233.

3. *The Claytons and Bilcon Inc v. Canada, Award on Jurisdiction and Liability*, Permanent Court of Arbitration Case No. 2009-04, (17 March 2015).

4. Jacqueline Peel, op. cit., at 262.

5. *The Claytons and Bilcon Inc v. Canada*, op. cit., para 5.

6. Jacqueline Peel, op. cit., at 255.

7. WTO, EC – Measures Affecting the Approval and Marketing of Biotech Products, Report of the Panel, WTO Docs WT/DS291/R, WT/DS292/R, WT/DS293/R (26 September 2006), p. 7.3188.

8. Jacqueline Peel, op. cit., at 256.

9. Jurgen Kurtz and Sungioon Cho, op. cit., at 195.

و علمی ارائه شده توسط سرمایه‌گذاران و ابتدای ارزیابی مخاطرات موضوع این پرونده بر مبنایی مبهم و خارج از عوامل قانونی یادشده می‌باشند.^۱ دیوان ضمن مذاقه در فرایند ارزیابی ریسک خاطرنشان می‌سازد که دولت کانادا نتوانسته است عوامل مزبور را بطور کامل لحاظ کند.^۲ بدین روی دیوان به این نتیجه می‌رسد که قصور دولت کانادا در مد نظر قرار دادن این فاکتورهای الزامی نمودی از مفهوم اقدام خودسرانه و نقض ماده ۱۱۰۵ نفتا می‌باشد.^۳

همانطور که در ابتدای این بحث گفته شد تصدیق کفایت نظر علمی اقلیت و عدم تاثیر واگرایی علمی بر رویکرد دیوان‌های داوری سرمایه‌گذاری در پذیرش شواهد علمی را می‌توان بعنوان نتیجه عملی اجتناب دیوان‌های داوری از بررسی صحت محتوای شواهد علمی و تمرکز بر فرایند ارزیابی ریسک دانست. در اینجا نیز رویه داوری سرمایه‌گذاری حاوی عناصری از رویه قضایی سازمان تجارت جهانی است.^۴ بعنوان مثال در قضیه متانکس علیه امریکا، دیوان داوری ضمن تصدیق احتمال وجود نظرات علمی مخالف در مقام بیان اعتبار تکثر نظرات علمی، عناصری از فرایند ارزیابی ریسک از جمله بهره‌مندی آن از بحث و گفتگوی آزاد، استماع عمومی و بررسی‌های تخصصی شفاف را در کانون توجه قرار داده و مقرر می‌دارد: «اگر چه ممکن است سایر دانشمندان و محققان با برخی روش‌ها، تحلیل‌ها و نتیجه‌گیری‌های فرایند ارزیابی ریسک مخالف باشند، واقعیت وجود چنین اختلاف دیدگاه‌هایی، حتی در فرض صحت، نمی‌تواند این دیوان را در پذیرش گزارش مورد اعتراض خواهان به عنوان بخشی از تظاهر سیاسی دولت خوانده مجاب کند.»^۵ نیز در پرونده چمتورا علیه کانادا، دیوان داوری با اتخاذ رویکرد تفسیری مشابه با رویه قضایی سازمان تجارت جهانی در قضایای مختلف و بویژه حکم نهاد تجدیدنظر در پرونده هورمون‌های گوشت گاو مقرر می‌دارد که واگرایی و اختلاف نظر میان نظرات علمی

1. The Claytons and Bilcon v. Canada, op. cit., para. 377.

2. Ibid., paras. 377, 503, 506.

3. Ibid., para. 591.

4. Jurgen Kurtz and Sungioon Cho, op. cit., at 195.

5. Methanex Corporation v. United States of America, op. cit., para. 101.

مختلف نمی‌تواند به خودی خود مبنایی برای احراز نقض ماده ۱۱۰۵ نفتا باشد.^۱

نتیجه‌گیری

در سالیان اخیر بحران مشروعیت رژیم حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری و به تبع آن، سیستم حل و فصل اختلاف سرمایه‌گذار - دولت یکی از مباحث مهم و بحث‌برانگیز در فضای آکادمیک و رویه عملی دولت‌ها بوده است و تحرکات جدی در عرصه‌های مختلف در جهت مواجهه و غلبه بر این بحران در دستور کار قرار گرفته است. از نظر این نوشتار انتخاب سازکار داوری با الگوپذیری از داوری تجاری بین‌المللی برای حل و فصل اختلافات میان دولت‌های میزبان و سرمایه‌گذاران خارجی بعنوان اقدامی اشتباه و شتاب‌زده قابل ارزیابی است که صرفنظر از عوامل و زمینه‌های آن، تغییر ماهیت و کارکرد این سیستم را در سیر زمان بدنبال داشته است. نکته شایان تامل در این مجال این است که عامل اساسی در بوجود آمدن چنین فرجامی نحوه بکارگیری این سیستم حل و فصل اختلاف است که بر خلاف الگوی مورد پذیرش، با نشان دادن همیشگی دولت‌های میزبان بر مسند خواننده دعاوی آتی و برهم زدن تعادل مورد انتظار از هر سیستم حقوقی حل و فصل اختلاف بین‌المللی، زمینه را برای ایجاد بحران مشروعیت ایجاد نموده است. بر این پایه، مواجهه صلاحیت حاکمیتی دولت میزبان در تضمین منافع عمومی با توانایی به چالش کشاندن این صلاحیت از سوی سرمایه‌گذاران خارجی در کانون توجه قرار می‌گیرد.

در این راستا نگارندگان با تمرکز بر نوع روابط طرفین اختلافات سرمایه‌گذاری، ماهیت اختلافات و تاکید بر سیاق کلی رژیم حقوقی حاکم بر سرمایه‌گذاری بین‌المللی، ایجاد تعادل پویا و موزون میان منافع عمومی و خصوصی را کلید حل بحران دانسته و بر

1. Chemtura Corporation v. Government of Canada, op. cit., para.154.

در پرونده هورمون‌های گوشت گاو نهاد تجدید نظر سازمان تجارت جهانی مقرر می‌دارد که ضرورت ندارد ارزیابی ریسک از نظرات جاری علمی تبعیت کند. نک:

Andreas F., Lowenfeld, *International Economic Law*, Translated By: M. Habibi Mojandeh (Tehran: Jungel publications, 2011) pp. 419-420. [In Persian]

این امر تاکید می‌نماید مادام که حقوق و تعهدات طرفین اختلاف بر مدار عدم تعادل و توازن مستقر باشد، زمینه تغییر ماهیت اختلاف و کارکرد سیستم - بعنوان ریشه‌های اصلی بحران مشروعیت - باقی است.

نیک پیداست که کارویژه اصلی هر سیستم حقوقی حل و فصل اختلاف، ایجاد چنین تعادلی است و بر این اساس و در مقام مقایسه با نظام حل و فصل اختلاف سازمان تجارت جهانی، بر نقش دیوان‌های داوری سرمایه‌گذاری در این فرایند تاکید و تحرکات هرمنوتیک رویه داوری سرمایه‌گذاری در این وادی مورد مذاقه قرار می‌گیرد. هم‌طور که گفته شد اساس چنین ادعایی بر تحولات حقوق تجارت بین‌الملل در مواجهه با بحران مشروعیت مشابه و رویکرد ساختاری - رویه‌ای این نظام حقوقی در ایجاد تعادل میان منافع عمومی و منافع خصوصی بعنوان راهکاری اساسی در غلبه بر بحران مبتنی است. از این منظر، غلبه پارادیم حقوق خصوصی در هر دو نظام حقوقی یکی از عوامل اصلی در ایجاد بحران مشروعیت بوده و کنار گذاشتن این پارادیم از طریق پذیرش الگوی ایجاد تعادل پویا میان اهداف رقیب نه تنها می‌تواند ارائه‌کننده یکی از مواضع همگرایی حقوق تجارت و سرمایه‌گذاری بین‌المللی باشد که گزینه‌ای در دسترس برای افزایش مشروعیت دیوان‌های داوری سرمایه‌گذاری است. به دیگر سخن می‌توان بر این باور بود که رویه داوری سرمایه‌گذاری با تامل و مذاقه در رویه قضایی تجاری و همگرایی هوشمندانه با جهت‌گیری آن نسبت به آشتی «تجارت آزاد» و «تنظیم اجتماعی»، قادر به حفظ انسجام تفسیری در دو سطح شخصی و سیستمیک می‌باشد.^۱ بدیهی است که این همگرایی رویه‌ای با فرایند تقویت مشروعیت سیستم حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی در کلیت آن سازگار می‌نماید.

از این منظر، نگارندگان با نظر برخی از محققان این حوزه که در واکنش به بحران مشروعیت موصوف، دیوان‌های داوری سرمایه‌گذاری را ناگزیر از اتخاذ تدابیر همگرا با مراجع قضایی بین‌المللی از جمله نهاد حل و فصل اختلاف سازمان تجارت جهانی می‌دانند

1. Jurgen Kurtz and S. Cho, op. cit., p. 198.

موافقتند. بر این پایه، بررسی رویه داوری سرمایه‌گذاری نشان از همگرایی هرمنوتیک قابل درک و گسترده‌ای که بتدریج با رویه قضایی سازمان تجارت جهانی برقرار شده و در پی ایجاد فعالانه تعادل میان منافع خصوصی و عمومی است دارد. به هر روی، در پرتو این تحولات رویه‌ای، میزان موفقیت و جایگاه داوری سرمایه‌گذاری در فرایند غلبه بر بحران مشروعیت محل پرسش است. پاسخ به این پرسش مذاقه و تامل بیشتر در وجوه مختلف فرایند مزبور را می‌طلبد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Seyed Jamal Seifi
Mehdi Veis Karami

<https://ocrid.org/000-0001-7039-295x>

<https://orcid.org/0000-0002-5612-7401>

منابع

کتاب‌ها

- اصغریان، مجتبی و محبی، محسن، «بحران مشروعیت داوری سرمایه‌گذاری بین‌المللی»، *سالنامه ایرانی داوری*، سال دوم، شماره دوم، چاپ اول (تهران: شهر دانش ۱۳۹۸)
- دالزر، رودلف و شروثر، کریستف، *اصول حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری*، ترجمه سید قاسم زمانی و به آذین حبیبی (تهران: شهر دانش، ۱۳۹۳).
- سیفی، سید جمال، *حقوق مسئولیت بین‌المللی: گفتارهایی در مسئولیت بین‌المللی دولت* (تهران: شهر دانش، ۱۴۰۰).
- لونفلد، آندریاس اف، *حقوق بین‌الملل اقتصادی*، ترجمه محمد حبیبی مجنده، چاپ دوم (تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۲).

- مسئولیت بین‌المللی دولت: متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل، ترجمه علیرضا ابراهیم گل، زیر نظر و با دیباچه سید جمال سیفی، چاپ سوم (تهران: شهر دانش، ۱۳۹۰).

مقاله

- محبی، محسن و ابراهیمی لویه، سهیلا، «لزوم تشکیل رکن تجدید نظر در داوری سرمایه‌گذاری بین‌المللی»، مجله تحقیقات حقوقی، دوره ۲۲، شماره ۸۷، (۱۳۹۸).

References

Books

- Cho, Sungioon, *Free Market and Social Regulation: A Reform Agenda of the Global Trading System Toward a New International Economic Law* (UK: Kluwer law International, 2003).
- Collins, David, *An Introduction to International Investment Law*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2016).
- Dolzer, Rudolf & Schreuer, Christoph, *Principles of International Investment Law*, Translated By: Seyed Ghasem Zamani & Behazin Hasibi (Tehran: Shahre Danesh Publications, 2014). [In Persian]
- Gruszczynski, Lukasz & Vadi, Valentina, 'Standard of Review and Scientific Evidence in WTO Law and International Investment Arbitration: Converging Parallels?', In: Gruszczynski Lukasz and Wouter Werner, *Deference in International Courts and Tribunals: Standard of Review and Margin of Appreciation* (UK: Oxford University Press, 2014).
- Kingsbury, Benedcit & Schill Stephan W., *Public Law Concepts to Balance Investor's Rights with State Regulatory Actions in the Public Interest - The Concept of Proportionality*, In Schill Stephan W., *International Investment Law and Comparative Public Law* (UK: Oxford University press, 2010).
- Kurtz, Jurgen, *The WTO and International Investment Law; Converging Systems* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016).
- Levashova, Yulia, *The Right of States To Regulae In International Investment Law: The Search for Balance between Public Interest and*

Fair and Equitable Treatment (The Netherlands: Wolters Kluwer., 2019).

- Lowenfeld, Andreas F., *International Economic Law*, Translated by: M. Habibi mojankeh (Tehran: Jungle publications, 2011). [In Persian]
- Mavroidis Petros C. & Wu Mark, *The Law of the World Trade Organization (WTO): Documents, Cases & Analysis* (St. Paul, MN: West Academic Publishing, 2013).
- Seifi, Seyed Jamal, *The Law of International Responsibility: Reflections on the Law of state Responsibility* (Tehran: Shahre Danesh Publications, 2021). [In Persian]
- Sulyok, Katalin, *Science and Judicial Reasoning: The Legitimacy of International Environmental Adjudication* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020).
- *The Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, 2001 Translated by: Alireza Ebrahimgol under Supervision of Seyed Jamal Seifi (Tehran: Shahre Danesh Publications, 2011). [In Persian]

Articles

- Alenezi Atif, M., "Preventing the Regulatory Chill of International Investment law and Arbitration", *International Law Reserch*, Vol. 9, No.1, (2020).
- Alvarez, Jose E. & Topalian, Gustavo, "The Paradoxical Argentina Cases", *World Arbitration & Mediation Review*, Vol. 6, No. 3, (2012).
- Alvarez, Jose E., "Is Investor-State Arbitration Public?", *Journal of International Dispute Settlement*, Vol. 7, Issue. 3, (2016).
- Alvarez, Jose E., "The Return of the State", *Minesota Journal of International Law*, Vol. 20, (2011).
- Asgharian, Mojtaba, & Mohebi, Mohsen, "Legitimacy Crisis in Investment Arbitration", *Iranian Yearbook of Arbitration*, Vol. 2, (2018). [In Persian]

- Baltag, Crina, “Reforming The ISDS System: In Search of a Balanced Approach?”, *Contemporary Asia Arbitration Journal*, Vol. 22, No. 2, (2019).
- Brown, Colin M., “A Multilateral Mechanism of the Settlement of Investment Dispute: Some Preliminary Sketches”, *ICSID Review* 32(3), (2017).
- Burke-White, William & Von Staden, Andreas, “Investment Protection in Extraordinary Times: The Interpretation and Application of Non-Precluded Measures Provisions in Bilateral Investment Treaties”, *Faculty Scholarship at Penn Law*, (2008), 146.
- Chantal, Thomas, “Should the World Trade Organisation Incorporate Labor and Environmental Standards?”, *61 WASH. & LEEL. REV.* 347, (2004).
- Cutfield, Josephine, “Exception Measures: The Pursuit of Non-Trade Objectives in Light of the EC-Seal Products Dispute”, *A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Degree of Bachelor of Laws (Honours) at the University of Otago, New Zeland*, (2015).
- DiMascio, Nicholas & Pauwelyn, Joost, “Non Discrimination in Trade and Investment Treaties: Worlds Apart or Two Sides of the Same Coin?”, *AJIL*, Vol. 102, No.1, (2008).
- Elsig, Manfred, “The World Trade Organization's Legitimacy Crisis: What Does the Beast Look Like?”, *Journal of World Trade*, 41(1), (2007).
- Garica, Frank J. et al., “Reforming the International Investment Regime: Lessons from International Trade Law”, *Journal of International Economic Law*, Vol. 18, Issue. 4, 2015.
- Gaukrodger, David, “The Balance between Investor Protection and the Right to Regulate in Investment Treaties: A Scooping Paper”, *OECD Working Papers on International Investment*, No. 2017/02.
- Gwynn, Maria A., “Balancing the State's Right to Regulate With Foreign Investment Protection: A Perspective Considering Investment Disputes in the South American Region”, *Gronigen Journal of International Law*, Vol. 6(1), (2018).

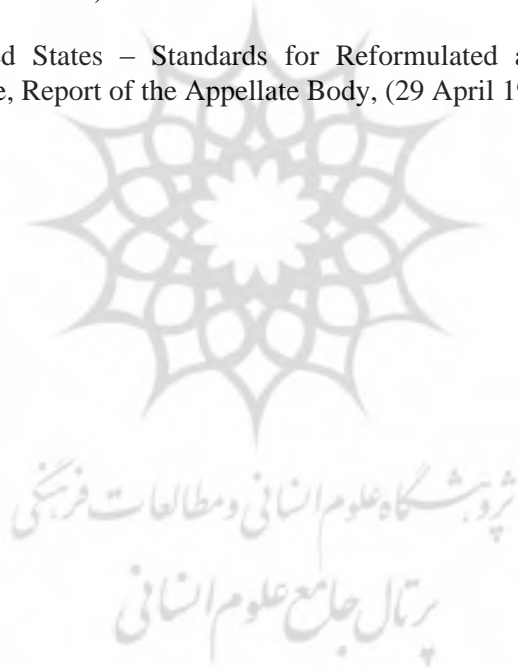
- Ho, Jean, “The Creation of Elusive Investor Responsibility”, 113 AJIL UNBOUND 10, 11, (2018).
- Howse, Robert, “The World Trade Organisation 20 Years On: Global Governance by Judiciary”, EJIL, Vol. 22, Issue. 1, (2016).
- Korzun, Vera, “The Right to Regulate in Investor-State Arbitration: Slicing and Dicing Carve-Out”, Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vol. 50, No. 2, (2017).
- Krajewski, Markus, “Balancing Trade and Non-Trade Policy Objectives in GATS: Potentials and Limits of Articles XIV”, Presented at the Fifth Annual WTO Conference of the British Institute of International and Comparative Law, “The Tenth Anniversary of WTO Dispute Settlement: An Appraisal”, London, (17 May 2005).
- Kulick, Andreas, “Sneaking Through Backdoor – Reflections on Public Interest in International Investment Arbitration”, Arbitration International, Vol. 29, No. 3, (2013).
- Kurtz, Jurgen & Cho, Sungioon , “Convergence and Divergence in International Economic Law and Politics”, EJIL, Vol. 29, No. 1, (2018).
- Kurtz, Jurgen, “The Use and Abuse of WTO Law in Investor-State Arbitration: Competition and Its Discontents”, 20 EJIL, (2009).
- Langford, Malcom & Behn, Daniel, “Managing Backlash: The Evolving Investment Arbitrators?”, 29(2), EJIL, (2018).
- Mohebi, Mohsen, & Ebrahimi Louyeh, Soheila, “Imperative of an Appellate Body in International Investment Arbitration”, Legal Research Quarterly, No. 87, (2019). [In Persian]
- Orellana, Marcos A., “The Role of Science in Investment Arbitration Concerning Public Health and the Environment”, 17 Yearbook of International Environmental Law, 48, (2006).
- Peel, Jacqueline, “The Use of Science in Environment-Related Investor-State Arbitration”, Reserch Handbook on Environment and Investment Law, Edward Elger Publishing, (2019).

- Robert, Anthea, “Clash of Paradigms: Actors and Analogies Shaping the Investment Treaty System”, 107 AJIL, (2013).
- Seifi, Seyed Jamal, “Legitimacy of Investor – State Arbitration: Addressing Development Bias among International Arbitrators”, In: *Identity and Diversity on the International Bench: Who is the Judge?*, Edited by: Freya Baetens (UK: Oxford University Press 2020).
- Sweet, Stone A. & Cananea, Giacinto D., “Proportionality, General Principles of Law, and Investor-State Arbitration: A Respond to Jose Alvarez”, New York University Journal of International Law and Politics, Vol. 46, No. 3, (2014).
- Sweet, Stone A., “Investor-State Arbitration: Proportionality's New Frontier”, Law & Ethics of Human Rights, Vol. 4, No. 1, (2010).
- Van, Harten Gus & Loughlin, Martin, “Investment Treaty Arbitration as a Species of Global Administrative Law”, EJIL, Vol. 17, No. 1, (2006).

Cases

- Chemtura Corporation v. Government of Canada, UNCITRAL, Award, (2 August 2010).
- CMS Gas Transmission Company v. Argentina Republic, ICSID Case No. ARB/01/8, Decision of the ad hoc Committee on Application for Annulment, (25 September 2007).
- Continental Casualty Co. v. Argentina Republic, ICSID Case no. ARB/03/9, (5 September 2008).
- Methanex Corporation v. United States, UNCITRAL, Final award, (3 August 2005).
- S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada, UNCITRAL, Canada Counter Memorial, (5 October 1999).
- S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada, UNCITRAL, Memorial of the Investor, (20 July 1999).
- S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada. UNCITRAL, Partial Award, (13 November 2000).

- The Claytons and Bilcon Inc. v. Canada, Award on Jurisdiction and Liability, Permanent Court of Arbitration case No. 2009-04 (17 March 2015).
- Total v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/04/1, Decision on Liability, (27 December 2010).
- WTO, EC – Measures Affecting the Approval and Marketing of Biotech Products, Report of the Panel, WTO Docs WT/Ds291/R, WT/DS292/R, WT/DS293/R (26 September 2006).
- WTO, European Communities – Measures Affecting Asbestos and Asbestos Containing Products, Report of the panel, WT/DS135/R, (18 September 2000).
- WTO, United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, Report of the Appellate Body, (29 April 1996).

استناد به این مقاله: سیفی، سیدجمال، ویس کرمی، مهدی، (۱۴۰۲)، «مواجهه با بحران مشروعیت داوری سرمایه‌گذاری در پرتو همگرایی با حقوق سازمان تجارت جهانی»، پژوهش حقوق عمومی، ۲۴(۷۸)، ۱۸۱-۲۱۹.
doi: 10.22054/QJPL.2023.64592.2699

The Quarterly Journal of Public Law Research © 2008 by Allameh Tabataba'i University Press is licensed under CC BY-NC 4.0.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی